

TÁNCMŰVÉSZET ÉS TUDOMÁNY
A Magyar Táncművészeti Főiskola kiadványsorozata
IX.

Sorozatszerkesztő:

Bolvári-Takács Gábor egyetemi tanár

Konzultatív szerkesztőbizottság:

Fodor Antal professzor emeritus

Fodorné Molnár Márta főiskolai tanár

Fügedi János főiskolai tanár

Lőrinc Katalin egyetemi tanár

Macher Szilárd főiskolai tanár

Major Rita főiskolai tanár

Mizerák Katalin főiskolai tanár

Németh András egyetemi tanár

Szakály György egyetemi tanár

TÁNC ÉS TÁRSADALOM

V. Tánctudományi Konferencia a Magyar Táncművészeti Főiskolán
2015. november 13–14.

TARTALOM

A kötetet szerkesztették:
 Bolvári-Takács Gábor (sorozatszerkesztő)
 Németh András (a Programbizottság elnöke)
 Perger Gábor (szöveggondozó)

© A mű szerzői és szerkesztői, 2016

A kötet a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal
 NKFIH K115676 számú kutatása keretében jelenik meg.

A címlapon a Magyar Táncművészeti Főiskola táncművész szak,
 klasszikus balett szakirány 2015. évi vizsgaelőadásának jelenete látható.
 Ravel: Bolero, koreográfus Kulcsár Noémi. (Mészáros Csaba felvétele).

ISBN 978-615-80297-5-9
 ISSN 2060-7091

Kiadja a Magyar Táncművészeti Főiskola. www.mtf.hu
 1145 Budapest, Columbus u. 87-89. Tel.: 273-3430
 Felelős kiadó: Szakály György rektor
 Borító sorozatterv: Berkes Dávid
 Nyomdai előkészítés: Tellinger András
 Nyomdai munkák: Kapitális Nyomda, Debrecen
 Felelős vezető: Kapusi József

A konferencia programja	7
<i>Balaskó Enikő</i> : A Lendva-vidék táncai	11
<i>Balaton Katalin</i> : A paraszti világ gyermekkultúra-mintázatai az életreformban és párhuzamai a megújuló népi játék, néptáncoktatási trendekben	21
<i>Balogh Janka</i> : A tánc és a természet kapcsolata az empátia és a jelenlét fejlesztésében. A <i>Táncoló természet</i> projekt ismertetése és pedagógiai következtetések	28
<i>Bernáth László – Séra László</i> : A tánc mint az észlelés és a mozgás esztétikai kutatásának eszköze	39
<i>Bolvári-Takács Gábor</i> : A balettek ára, avagy mibe került 1950-ben a <i>Diótörő</i> és a <i>Párizs lángjai</i> bemutatása?	54
<i>Csontos Anna Fruzsina</i> : „Sztána hazavár”	64
<i>Csuri Szandra</i> : Borsa völgye táncélete Mezőség és Kalotaszeg határán. Átmeneti régió vagy önálló mikrorégió?	68
<i>Demarcsek Zsuzsa – Mizerák Katalin</i> : Az értékelési portfólió – A táncpedagógusok önértékelési, tanfelügyeleti és minősítési rendszerének összefüggései	74
<i>Eitler Ágnes</i> : Táncélet és táncos tudás a 20. század második felében Átányon	84
<i>Gara Márk</i> : Miként értelmezhető a „nemzeti” fogalma a balett műfajában?	90
<i>Hanusz Zsuzsanna</i> : A csárdás nemzeti táncválasztásának „történetei” és ezek továbbélése kulturális emlékezetünkben	94
<i>Károly Róbert</i> : „A tánc apoteózis”, avagy „Subrisio Saltat”	100
<i>Kis-Luca Kinga – Strausz Imre-István</i> : Pedagógiai alternatívák a karaktertánc oktatásában. Ének és mozgás tudatos összekapcsolása	108
<i>Kovács Dóra</i> : A társadalmi nemi szerepek kutatásának módszertani dilemmáiról	113
<i>Kovács Henrik</i> : Mire való a néptánc? A néptánc funkciójának antropológiai vizsgálata	119

<i>Kovács Ilona: A legfontosabb társművészet oktatásának módszertana az Állami Balett Intézetben 1958 és 1970 között</i>	129
<i>Kövágó Zsuzsa: A neorealizmus és a tánc. Az ismeretlen Milloss Aurél</i>	143
<i>Lanszki Anita: A digitális történet mint önreprezentáció a Magyar Táncművészeti Főiskola hallgatói körében. Egy nem reprezentatív felmérés eredményei</i>	148
<i>Le-Botos Kira: A vers értelmezési lehetőségei táncban. Az orkesztika mozdulatrendszer „szuperműfaj” megközelítése</i>	156
<i>Lőrinc Katalin: A tánc mint társadalmi-pedagógiai rendszer</i>	164
<i>Sándor Ildikó: A népi játék helye, szerepe a néptáncoktatásban. Tantervek összehasonlító elemzése</i>	168
<i>Soldati Krisztina: Digitálisan szerkesztett tánc. A szoftver használata Merce Cunninghamtól napjainkig</i>	176
<i>Székegy Anna: Az „adatközlők” szerepe az erdélyi népzene- és néptáncfőiskolákban</i>	181
<i>Szőnyi Vivien: Hatalom és erkölcs a moldvai csángó táncművészetében</i>	190
<i>Tóvay Nagy Péter: Luther és a tánc</i>	197
<i>Végvári Zsófia: Csontváry Kosztka Tivadar titokzatos művésze: Isadora Duncan</i>	216

A KONFERENCIA PROGRAMJA

2015. november 13. (péntek)

9⁵⁰ A konferencia megnyitása

Megnyitó beszédet tart: Szakály György, a Magyar Táncművészeti Főiskola rektora

Plenáris ülés: 10 ⁰⁰ –14 ⁰⁰	
<i>Fodorné Molnár Márta:</i> A klasszikus balett formanyelvének haldoklása a táncszínpadokon	
<i>Gara Márk:</i> Miként értelmezhető a „nemzeti” fogalma a balett műfajában?	
Frenák Pállal beszélget Lőrinc Katalin	
1. szekció: Tánc és kulturális emlékezet – folklorisztika 14 ¹⁵ –16 ¹⁵	2. szekció: Tánc – hatalom – erkölcs 14 ¹⁵ –16 ¹⁵
<i>Szekcióvezető:</i> Dóka Krisztina	<i>Szekcióvezető:</i> Németh András
<i>Karácsony Zoltán:</i> A kalotaszegi legényes műfaji-funkcionális változatai	<i>Fodor Antal:</i> A táncművészet hatásmechanizmusa. A tánc és a közönség
<i>Eitler Ágnes:</i> Táncélet és táncos tudás a 20. század második felében Árányon	<i>Bolvári-Takács Gábor:</i> A balettek ára, avagy mibe került 1950-ben a <i>Diótörő</i> és a <i>Párizs lángjai</i> bemutatása?
<i>Csuri Szandra:</i> Borsa völgye táncélete Mezőség és Kalotaszeg határán. Átmeneti régió vagy önálló mikrorégió?	<i>Szőnyi Vivien:</i> Hatalom és erkölcs a moldvai csángó táncművészetében
<i>Balaskó Enikő:</i> A Lendva-vidék táncai	

Táncélet és táncos tudás a 20. század második felében Átányon

Dolgozatomban egy Heves megyei település, Átány táncéletét és táncos tudását vizsgálom meg. Kutatásom időben a 20. század második felét – pontosabban az 1945 és 1980 közötti időszakot – öleli fel. Munkámban az átányi táncélet egy részletét mutatom be a kognitív néptánc kutatás paradigmája szerint.¹ Vizsgálódásom célja, hogy – a dinamikusan változó táncos tartalmakon túl – a táncos tudás és gondolkodás sokszor maradandóbbnak és lassabban változóknak bizonyuló kognitív struktúráit is megérthessem.²

A kutatás forrásai

Fél Edit és Hofer Tamás 1951 és 1965 között végzett kutatómunkát Átányon (Fél és Hofer 2011, 28–31). Eredményeiket a második világháború utáni magyar néprajz csúcsteljesítményei között tartják számon, munkáik nemzetközi elismertségnek örvendenek,³ ugyanakkor Átány a néptánc kutatás szempontjából feltáratlan terepnek minősül. Kutatásom forrásaiként az átányiak által közölt, saját gyűjtés alkalmával rögzített narratívumok szolgáltak.⁴ A narratívumok vizsgálata a néprajzi gyűjtőmunka egy sajátos formája.⁵ A narratívumok létrehozása mindig az egyéni kereteken felül egy tágabb közösségi keretben értelmezendő. Kutatásom során öt megrendezett interjú alkalmával öt átányi adatközlő⁶ szóltattam meg.⁷ A táncról konstruált narratívumaikat nemcsak külön-külön, a maguk teljességében, hanem egymás viszonylatában is vizsgálunk kell. Kutatásom középpontjába egy faluközösség tagjainak a táncról alkotott narratívumainak vizsgálá-

¹ A kognitív néptánc kutatás egy lehetséges módszertanát Felföldi László (2007) ajánlotta a magyar nyelvű néptánc kutatás figyelmébe. Átány táncos tudására vonatkozóan az ajánlott módszertan alapján a teljes körű elemzést az MTF táncos- és próbavezető szakára írt alapszakos szakdolgozatomban készítettem el.

² A kutatás alapját az ELTE Bölcsészettudományi Karának Néprajzi Intézete által szervezett terepmunka képezi (2013. július 1–7.), melynek során öt adatközlő a közösség táncéletéről szóló narratívumait rögzíthettem.

³ Fél Edit és Hofer Tamás (31–28, 2011) érdeklődése irányult. Kutatásuk a kollektivizálás időszakában, a vidéki tárgygyűjtés³), valamint a társadalmi élet szerveződésére irányult. Kutatásuk a kollektivizálás időszakában, a vidéki társadalom tulajdonviszonyainak átrendezésével egy időben folyt. Az Átány-kutatás középpontjában a paraszti földtulajdon megszüntetésével eltűnő hagyományos paraszti élet szerveződése állt, a vizsgált időszak főképpen a 20. század első fele volt. Az általuk leírtak adják a dolgozatomban bemutatott jelenségeknek előzményét. Kutatásomban éppen onnét igyekszem „felvenni a fonalat”, ahol ők elhagyták, hiszen az általam vizsgált jelenségeknek a kollektivizálás és a vidéki foglalkozási struktúra átalakulása adja a keretét. Kutatásukban a táncos jelenségek csak elvéve kaptak szerepet. Az Átány-kutatás teljes bibliográfiáját lásd Fél és Hofer (425–423, 2011).

⁴ Kérdéses lehet számunkra a tánc „efemer” (Fügedi 13, 2011) világának narratívumok útján történő vizsgálatának hitelessége. A narratívum mindig az adott jelenség reprezentációjaként áll előttünk, mely a „[...] valóságról kialakított kép, amely képes felidézni, helyettesíteni a lezajlott eseményeket, vagy a fiktív valóságot” (Keszeg 34, 2011). Reprezentáció és a valóság közötti viszony tehát sokrétű és bonyolult, jelenben már meg nem figyelhető jelenségek vizsgálatakor az orális narráció egyéntől. Módszertanilag viszont egyes, a jelenben már meg nem figyelhető jelenségek vizsgálatakor az orális narráció a legeredményesebben kiaknázható forrás a kutató kezében (Benga 79, 2006). Reprezentáció és valóság viszonyát a narratológia a *reprezentáló reláció* fogalmával írja le; koherencia esetén a reprezentáció hiteles lesz, és képes lesz valóban az egyén, illetve egy közösség számára a *valóság* helyettesítésére (Keszeg 2011, 34).

⁵ A magyar nyelvű kutatás számára nélkülözhetetlen Keszeg Vilmos eredményei. A továbbiakban a narratológia fogalmait az ő értelmezése és definíciói szerint használom. A narratológia alapfogalmairól lásd Keszeg (2011, 28–40).

⁶ Adatközlők: V. Gy. (férfi, 1931–); G. J. (nő, 1939–); M. Sz. L. (nő, 1943–); M. J. (nő, 1943–); M. B. (nő, 1948–).

⁷ A narratívumokból koherens, összefüggő egészet a kutató alkot. Konstruált kép jön így létre, melyet retrospektív módon alkotott egy közösségen kívül álló személy. Konstruált narratívába egyesíti a generált emlékezés során összegyűjtött történeteket, epizodikus emlékezeti rendszert hozva létre (Atkinson 1999, 146).

tát helyeztem.⁸ Az egy közösségbe tartozó egyének narratívumai sokszínűségük ellenére koherens egészet alkotnak (Keszeg 2011, 30–31).

Kavecsánszki Máté a konyári Sóstófürdő táncéletével kapcsolatos narratív elbeszélések vizsgálatakor megállapította, hogy az egyes történetek narratív paradigmák köré szerveződnek.⁹ Bizonyos rendezőelveket az átányi narratívumok elemzésekor is megfigyelhetünk. A táncról szóló narratívumok rendszerint nem önmagukban állnak, hanem mindig valamilyen átfogóbb paradigmához kapcsolódva jelennek meg, úgymint *fiatalság, esküvő, párvalasztás*.

Az narratívumok ismeretében felrajzolható egy, a táncra, táncos tudásra, táncéletre vonatkozó, sajátosan átányi narratíva, melynek megismerésével közelebb juthatunk a közösség által megélt valósághoz, létezésének komplex rendszeréhez és a mögötte húzódó mentalitáshoz.

A felhasznált módszerek

A forráscsoport jellegéből adódóan vizsgálatomhoz a kognitív megközelítést tartom a legmegfelelőbbnek. A kutatási terep, a lokális közösség mai állapota nem teszi lehetővé a tánc konkrét megvalósulási formáinak rögzítését és elemzését. A narratívumok útján viszont láthatóvá válik egy múltbéli jelenség – a közösség táncéletének – modellje a közösség tagjainak jelenbeli tudatában. A kutatás módszertani alapjának a Felföldi László (2007) által a kognitív tánc kutatás ösztönzése céljából lefektetett elemzési szempontrendszert tekintem. Felföldi (2007, 237–238) a táncot az egyének által alkalmazott, a közösség működésének szabályrendszerébe beleillő stratégiaként fogja fel. Ennek a rendszernek a keretei között az egyén szerepekben viselkedik: a tánc tehát stratégia jellegű, melynek rendszerét és modelljét az egyén az adott kultúra keretei között sajátítja el, konkrét megvalósulási formáit pedig annak szabályrendszere szerint hívja elő az elsajátított modellből. Elemzési rendszerében a tánc kognitív modellje három alapvető összetevőből áll: a táncos tudás, a táncos viselkedés és a táncosok kreativitása.¹¹

A terjedelmi korlátokra való tekintettel dolgozatomban e komplex elemzési rendszernek csupán egy szintjét tudom körüljárni: a táncos viselkedés kérdését. A táncos viselkedés alatt Felföldi László a táncalkalom és a szereplők összjátékából kirajzolódó szerepeket, táncos viselkedésformákat érti. Elemzésemben a táncos viselkedés komponensei közül a táncalkalmak és a szereplők témakörével foglalkozom.¹²

⁸ Ileana Benga (2006, 85) így vélekedik a közösség és a narratívumok viszonyáról: „Ha mindannyian ugyanazon közösség tagjai vagyunk, narratívumaink egy sor közös jellemvonást mutatnak. A narratív mag a szó szoros értelmében megismételhető, az aktánsokat fel lehet egymás között cserélni, addig a pontig, amíg az elmesélt események létszerűen sokszorozzák meg a részleteket.”

⁹ Kavecsánszki (2008, 54–55) felhívja rá a figyelmet, hogy a narratív viselkedés az „élményegész” átélésére ad lehetőséget; az élmény pedig komplex, nem választható szét összetevőkre, ágensekre a narráció alatt.

¹⁰ A táncolásra vagy a táncolás technikájára vonatkozó információk a táncosok hosszú és rövid távú memóriájában tárolódnak sémák, minták, logikai szerkezetek formájában. A táncos tudás, mint kognitív összetevő, tovább bontható a verbalizáltság kritériuma alapján. A táncos tudás verbalizált részébe tartozik a táncterminológia összes fogalma: a táncok nevei, illetve a táncal kapcsolatos, a táncos közösség használatában lévő egyedi kifejezések. A népköltészet táncához kapcsolódó szóbeli megnyilvánulásai szintén a verbalizált tudásanyag körébe tartoznak. A táncos tudás nem verbalizált alcsoportja két további részterületre osztható fel: verbalizálható és nem verbalizálható tartományokra. A verbalizálható tudás olyan információk tárháza, amelyek tudatosak, a közösség mindennapi érintkezéseiben nem nyerne szóbeli kifejezést, de szükség esetén szavakba önthetők. A nem verbalizálható terület alatt pedig a nem tudatos, félig tudatos vagy tudat alatti információk kerülnek besorolásra (Felföldi 2007, 38).

¹¹ A tánc, mint a táncosok kreativitásának terméke kategória alatt Felföldi (2007, 240) a táncnak a táncos közösség gyakorlatából származó megvalósulási formáját érti. Ennek rekonstruálása a kutatás folyamán nem volt lehetséges, hiszen ez az alkotóelem kevésbé jeleníthető meg a narratívumok segítségével.

¹² A táncos viselkedés harmadik komponensének, a szerepek témakörének tárgyalására jelen dolgozat keretei között nincs lehetőségem.

A táncalkalmak

Az átányi táncéletre vonatkozó narratívumokban a tánc következő alkalmait találjuk meg: a vasárnap délutáni táncok és a vasárnap bálók, az ünnepi bálók és a lakodalom. A 20. század második felében a tánc alkalmi és a hozzájuk fűződő tudásanyag folyamatos változásban voltak.

A vasárnap délutáni tánc és az esti bál

A vasárnap délutáni tánc a házasság előtt álló legények és leányok mulatsága volt. A vasárnap esti bálóktól alapvetően az határolta el, hogy ez kizárólag a fiatalság táncalkalma volt, amely az idősebbek, legfőképpen szülők felügyelete nélkül zajlott. Kötetlen, spontán volta és a felügyelet hiánya miatt az ismerkedés, párvalasztás elsődleges terepe volt, valamint alkalmat adott a legújabb táncdivatok meghonosítására.

A vasárnap délutáni tánc kötetlenebb rendje ellenére sem mondható spontán táncalkalomnak. A közösség szokásrendjében stabil helye volt, heti rendszerességgel ismétlődött. A szervező szerepét a legények közösségének hangadói látták el. Feladatuk a zenészek felfogadására és kifizetésére korlátozódott. A tánc helyszínül az egykori tanácsháza udvara, valamint egy, a vizsgált időszakban kocsmaként üzemelő helység és egy ahhoz tartozó nagyobb terem szolgált.¹³

A vasárnap esti bál szintén a házasság előtt álló fiatalok táncalkalma volt, ám ez már a leányok nőrokonai, legfőképpen az édesanyák által ellenőrzött alkalomnak számított. Ez hangsúlyosabbá tette az addigi minták követését, mind a fiatalok közti interakciókban, mind a táncolt táncok típusát illetően. Az esti bálók a délutáni táncok alkalmával is használt teremben, illetve később a kultúrházban kerültek megrendezésre. A bálon való részvételért belépőt kellett fizetni. Az udvarlás komoly szándékát jelezte, ha a leányt kedvese „elvitte” a bálba, megváltva neki és nőrokonának is a belépőt.

A vasárnap délutáni tánc az esti bállal az 1950-es, 1960-as évek fordulójáig szerves egységet alkotott. Ennek keretét a vasárnapnak a vallásos alapokon nyugvó paraszti szokásrend szerinti eltöltése adta. A délutáni templomozás után kezdődhetett meg a tánc, kizárólag a fiatalok részvételével, majd este, immár rokonai felügyelettel került sor a bálra. A kollektivizálás gyökeresen megváltoztatta a vidéki tulajdon- és foglalkozási viszonyokat. A politikai-társadalmi változások a vasárnap táncéletre is hatást gyakoroltak, ezt kétféle modellen keresztül írhatjuk le. Az 1930-as években született korosztály narratívumaiban aktív táncos életszakaszának kényszerű megszakadásáról számolt be, melyért a kollektivizálást kísérő erőszakos hatalmi megnyilvánulásokat, az 1950-es évek feszült légkörét tette felelőssé.¹⁴ Az 1940-es években született generáció, mely már a megváltozott tulajdonviszonyok és foglalkozási struktúra keretei között építette fel életét, nem a szokáseggyüttes megszűnéséről, hanem annak megváltozásáról számolt be. Az 1960-as években, míg a délutáni táncokat töretlenül megtartották, a fiatalok heti ingázása miatt¹⁵ a vasárnap esti bálók helyett egyre inkább szombat esti bálók kerültek megrendezésre. Végül a délutáni táncok tartása az 1970-es évek elején abbamaradt, míg az esti bálozás szokása még az évtized végéig kitartott.

¹³ Kavcsánszki (2010, 175–176; 2011, 67) felhívja rá a figyelmet, hogy a szabadban való táncolás a közösség táncéletében mindig régies jegyek tekintendők.

¹⁴ Figyelembe kell vennünk ugyanakkor, hogy az 1930-as években született generáció számára az 1950-es években a politikai hatások nélkül is, mintegy természetesen is lezárult volna a lokális szokásrend szerint a nagylánykor, illetve a legénykor kezdetétől a házasságkötésig, illetve az első gyermek megszületéséig tartó aktív táncos időszak.

¹⁵ A falun kívüli munkavállalás jellegzetes típusa volt az 1960-as években a fővárosi munkavállalás a házasság előtt álló átányi legények és leányok körében egyaránt. A Budapesten munkát vállaló fiatalok heti rendszerességgel ingáztak falujuk és a főváros között.

A vizsgált korszak elején már az egész közösség táncos tudásának részét képezte a csárdás mellett a keringő, a fox és a tangó. A társadalom szerkezetváltása, a falun kívüli munkavállalás új társadalmi és kulturális közeget teremtett az 1960-as évek elejére. A falun kívül munkát vállaló fiatalok megismerkedtek a legújabb táncdivatokkal, melyeket hazahozva a fiatalság először saját táncalkalmain próbált ki. Így jelenhetett meg új hullámként a swing és a rock and roll, mely „pályafutását” a fiatalság kötetlen délutáni táncalkalmain kezdte, majd később az esti bálókra, és még később az ünnepi bálókra is bebocsátást nyert.

Az ünnepi bál

A naptári év ünnepeivel kapcsolódó bálakat karácsonykor, szilveszterkor, a farsangi időszakban, húsvétkor és pünkösdkor szerveztek. A munkák rendjéhez az aratási, illetve a szüreti bál kapcsolódott. Ezen alkalmaktól elkülönítve kezelhetjük a kötelező katonai szolgálatra behívott legényeknek rendezett bált. Az ünnepi táncalkalmakon a lokális közösség szélesebb rétege részt vett, ezért a mintakövetés jobban érvényesült, mint a vasárnap délutáni táncok és esti bálók esetében. A multság helyszínül a már a vasárnap esti bálók esetében bemutatott terek szolgáltak. Az ünnepi bálók elmaradásának idejét nagyjából 1980-as évek elejére tehetjük, bár szórványszerűen még az 1990-es évekre vonatkozóan is van adatunk megrendezésükre.

A lakodalom

A 20. század második felének táncalkalmi közül a lakodalom az egyetlen, mely bár folyamatosan változó tartalommal, de töretlenül a lokális közösség legszélesebb rétegének a táncolás lehetőségét biztosította. A lakodalom szokásrendszerében a táncnak meghatározott helye és ideje volt.¹⁶

A lakodalom a táncolt táncokat, valamint a tánczene jellegét tekintve a leglassabban változó táncalkalomnak mondható. Az idősebb korosztály jelenléte a lassú változások folyamata mellett konzervált bizonyos régiesebb jegyeket. A táncolt táncok tekintetében a csárdás feltűnően sokáig megőrizte hangsúlyos voltát és a táncrenden belüli nagy arányát. Természetesen a lakodalom táncalkalmának tartalma is követte a különböző, már fentebb bemutatott kívülről érkező táncdivatokat, ez főleg a keringő, a tangó, a fox bekerülését jelentette a lakodalmi táncrendbe.¹⁷ Ennek ellenére a csárdás a lakodalmak fő tánc típusa maradt az általam vizsgált korszak végéig. A lakodalom napjainkban is létező táncalkalom.¹⁸

A szereplők

A lokális közösséget a különböző típusú táncalkalmakon való részvétel tagolja, *halmazokat* jelöl ki a falu társadalmán belül.¹⁹ Az általam vizsgált időszakban a táncolás, mint viselkedésforma

¹⁶ Táncra először az egyházi szertartás napján a lányos háznál, illetve a vőlegény családjának házában tartott ünnepi ebéd után, de még a szertartás előtt kerülhetett sor. Az -1980-as évekig a menyasszony és a vőlegény rokonsága külön mulatságon vett részt, a menyasszony, illetve a vőlegény családjának házában. A tánc helyszínül a lakodalmi házak szobája, vagy az udvarban felállított sátor szolgált. A két népszépről elkülönülésének a lakodalom helyszínének megváltozása vetett véget. A bérelt rendezvényhelyszínek divatba jöttével már nem lehetett fenntartani az addig szokásban lévő elkülönülést.

¹⁷ E folyamat már az általam vizsgált korszak elején megkezdődött, és az 1960-as évekre a táncok is már a lakodalmi táncszínpadon bevett darabjainak számítottak.

¹⁸ Az egyes táncalkalmak megszűnését illetően a folyamat két végpontján álló táncalkalom: a vasárnap délutáni tánc és a lakodalom összehasonlítása tanulságos lehet számunkra. Az előbbi a leghamarabb (1970-es évek elején) eltűnő, szereplőit illetően szűk, életkorilag homogén halmazra támaszkodó, közel spontánnak nevezhető táncalkalom. Az utóbbi viszont a lokális közösség széles, életkorilag heterogén körét fogja össze, menete formalizált és szertartásszerű. A fenti megállapítások arra engednek következtetni, hogy egy adott táncalkalom fennmaradása társadalmi bázisával, valamint formalizáltságának szintjével hozható összefüggésbe.

¹⁹ Ezek a hipotetikus halmazok nem kifejezetten elválasztó jellegűek, bizonyos esetekben egymásba is érhetnek.

mindenki számára megengedett volt Átányban. Nem volt azonban mindegy, hogy ki melyik táncalkalmon, milyen szerepben jelenik meg.

A résztvevők

A táncos tevékenységben való aktív részvétel kritériuma az volt, hogy a közösség az egyént a felnőttkorba átlépő, a gyermekkort elhagyott státuszának tekintse. Ez formálisan az „iskolahagyással” következett be, de a gyakorlatban ennél hangsúlyosabb volt a fiúk esetében a felnőtt munka végzésének képessége, a leányoknál pedig a legények részéről történő elismerés. A leányok számára a „táncba való beszólítás” jelentette a táncos közösségbe való belépést, ezt kizárólag a legények szabályozták.²⁰ Az életút folyamán a táncos közösségbe való bebocsátástól a házasságkötésig tartó időszak számított az egyén számára a leginkább aktív életszakasznak a tánc szempontjából. A fiatal házasok az ismerkedés, párválasztás terepét jelentő vasárnap délutáni táncoktól és esti báloktól távol tartották magukat. Az ünnepi bálokon az első gyermek megszületéséig a házasok is részt vehettek, de ez az esemény az aktív táncos időszak lezárulását jelentette számukra. Érett felnőtt- és öregkorban a táncolás lehetőségét a lakodalmak biztosították.²¹ Az általam vizsgált időszak első felében létezett egy lazának mondható szabály, miszerint az időseknek már nem illett táncolni a lakodalomban, de ezt az egyéni habitus és a táncalkalom felszabadult légköre könnyen felülírhatta.

A nézők

A nézők a táncalkalom passzív résztvevői, akik a táncalkalmon jelen vannak, és betölthetnek bizonyos funkciókat, de a táncos tevékenységben aktívan nem vesznek részt (Felföldi 2007, 239–240). Az átányi táncos szokásrendszerben a táncalkalmakon (kivéve a vasárnap délutáni táncokon) a fiatalok ismerkedésének a közösségi normához való igazításának feladatát a lányok nőrokonai, esetleg idősebb nőismerősei látták el. A lokális terminológiában „gardimamának” nevezett nők biztosították a közösség szabályrendszerének jelenlétét a táncalkalmakon. A szokás tartalmát illetően észre kell vennünk annak dinamikus változását. A nézők szerepét a bálozás szokásának fennmaradásáig betöltötték a nőrokonok, ismerősök. Jelenlétük az 1950-es években és a '60-as évek elején még erős kontrolláló és közösségi véleményformáló hatású volt, ám az '60-as és '70-es évek fordulójára a szokás egyre inkább kiüresedett. A bálozó lányok elkísérése még mindig a közösség által elvárt magatartásformák közé tartozott, ám valódi kontrollt és felügyeletet egyre kevésbé jelentett.

A zenészek

Az általam vizsgált időszak kezdetén a táncalkalmak zeneszolgáltatói kizárólag cigánybandák voltak.²² A legújabb táncdivatok bekerülése a közösség tudásába a cigánybandák alkalmazkodóképességét igényelte. Zenei repertoárjukba a bandák beemelték az új divatok zenei anyagát is. Az 1960-as évek elejét illetően adatközlőim egy helyi fiatalokból álló, nem professzionális zenekarról

²⁰ Az idegenek, a közösség által idegennek tartott személyek főleg a fiatalság táncalkalmain jelentek meg, és csakis legények voltak. Ezek az alkalmak a párválasztás terei voltak, így a jelenlétük konkurenciát jelentett az átányi legények számára, és ez gyakran vezetett konfliktushoz. Az 1960-as és '70-es években ez megváltozott, a lokális közösség részéről lassú nyitásra került sor. Az átányiak számára a falun kívüli táncalkalmakon való részvételre a falun kívüli munkavállalás teremtett lehetőséget. Ez a legújabb táncdivatok megismeréséhez, és később a lokális közösségben azok meghonosításához vezetett.

²¹ A lakodalomban való táncolást az egyéni életutak és tapasztalatok befolyásolták. Az egyéni traumák (például a korai megözvegyülés) vezethettek a táncról való tartózkodáshoz, akár egészen korai életszakaszban, amikor az életkor ezt még nem indokolta volna.

²² Az Átányi Suha család volt a legjelentősebb zeneszolgáltató a cigánybandák közül, a környékbeli bandák megfogadására általában a lakodalom alkalmával került sor, ugyanis amíg a két násznap külön mulatott, a Suha banda mellett szükség volt másik zenekarra is.

számoztak be, amely a fiatalok táncalkalmainak fő zeneszolgáltatójává vált ebben az időszakban. Ezek a fiatalok a helyi közösségből a zenélés tudásával váltak ki, és az új táncdivatok zenei anyagát játszották.²³ A zeneszolgáltatás feladatát egymás mellett látták a cigánybandával, de inkább csak a fiatalság táncalkalmaira korlátozódott működésük.²⁴ A helyi és környékbeli cigánybandák funkciójukat legtovább a lakodalmi szokásrendben betöltött szerepüknek köszönhetően őrizhették meg. A lakodalom volt az a táncalkalom Átányban, ahova még akkor is a cigánybandát fogadták meg, amikor az egyéb táncalkalmak zenekíséretét már más szolgáltatókra bízta a változó igényeknek megfelelően.²⁵

Összegzés

A táncról szóló narratívumok vizsgálata megmutatja számunkra, hogy a közösség táncos tudásából a különböző táncalkalmak más-más elemeket, tudásanyagot hívnak elő. Egy időpillanatban a közösség táncchasználata nem homogén, hanem az adott *táncalkalom* és *szereplői* közötti viszonyrendszernek megfelelően alakul.

Irodalomjegyzék

- Atkinson, P. (1999): A narratíva és a társadalmi cselekvés reprezentációja. In: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Kijarat, Budapest. 121–150.
- Benga, I. (2006): A hagyományos narráció a memorat és a mese között. *Néprajzi Látóhatár*, 15. évf. 3–4. sz. 79–100.
- Felföldi László (2007): Kognitív szemlélet a néptáncutatásban. *Zenatudományi Dolgozatok*, 2006–2007. 237–242.
- Fél Edit és Hofer Tamás (2011): *„Mi, korrekt parasztok...” Hagyományos élet Átányon*. Korall, Budapest.
- Fügedi János (2011): *Tánc-jel-írás*. L'Harmattan, Budapest.
- Kavecsánszki Máté (2008): A konyári Sóstófürdő táncélete. Adatok a táncéletről a fürdő-narratívumok relációjában. In: Horváth László (szerk.): *Fejértótól Messzelátó-Sóstóig. Néprajzi tanulmányok Hosszúpályi külterületéről*. Bódi István Falumúzeum, Hosszúpályi. 54–74.
- Kavecsánszki Máté (2010): Szüreti szabadtéri táncalkalmak. Jegyzetek az észak-bihari szőlő- és borkultúra táncfolklorisztikai jellegzetességeihez. In: Bihari-Horváth László (szerk.): *Észak-Bihar szőlő- és borkultúrája*. Újabb eredmények Észak-Bihar homoki szőlőskert-vidékének néprajzi kutatásában. Önkormányzat, Konyár. 171–180.
- Kavecsánszki Máté (2011): Szempontok az észak-bihari szabadtéri táncalkalmak táncantropológiai elemzéséhez. *Ethnica*, 13. évf. 4. sz. 67–70.
- Keszeg Vilmos (2011): *A történetmondás antropológiája*. Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

²³ A zenekar négy tagból állt: egy tangóharmonikásból, egy szaxofonosból, egy rumbacsörgősből és egy dobosból.

²⁴ Tevékenységük csak az évtized elejére datálható, hiszen a zenekar tagjai egy bizonyos korosztály hangszerekes játékhöz értő, de nem professzionális muzsikusz fiataljai közül kerültek ki, így működésük e korosztály felnövekedésével abba is maradt.

²⁵ Az 1980-as években háznál tartott lakodalom szokásának eltűnésével és az egyéb helységek bérletének divatba jöttével terelődött egyéb zeneszolgáltatókra, így például a szintetizátoros lakodalmi zenészek együttesre a figyelem.